

УДК 336.27

Дідур С.В.

*доктор економічних наук, професор,
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського*

Глухова В.І.

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів та кредиту
Кременчуцького національного університету
імені Михайла Остроградського*

Скрипник Л.І.

*студентка
Кременчуцького національного університету
імені Михайла Остроградського***АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА БОРГОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ****ANALYSIS AND ASSESSMENT OF THE DEBT SAFETY OF UKRAINE****АНОТАЦІЯ**

У статті представлено аналіз сучасного стану боргової безпеки країни. Визначено та розраховано основні її показники за 2007–2015 рр. та проаналізовано їх значення. Розкрито сутність поняття боргової безпеки та фактори впливу на неї. Досліджено найважливіші проблеми боргової безпеки в Україні і вказано шляхи їх вирішення.

Ключові слова: державний борг, боргова політика, фінансова безпека, боргова безпека, показники боргової безпеки.

АННОТАЦИЯ

В статье представлен анализ современного состояния долговой безопасности страны. Определены и рассчитаны основные ее показатели за 2007–2015 гг. и проанализированы их значения. Раскрыта сущность понятия долговой безопасности и факторы влияния на нее. Исследованы важнейшие проблемы долговой безопасности в Украине и указаны пути их решения.

Ключевые слова: государственный долг, долговая политика, финансовая безопасность, долговая безопасность, показатели долговой безопасности.

ANNOTATION

The article analyzes the current state of the debt security. The authors determined and calculated its main figures for 2007-2015 and analyzed their significance. The essence of the concept of a debt security and impacts on it. Studied the major problems of the debt security in Ukraine and the ways of their solution.

Keywords: state debt, debt policy, financial security, debt security, debt security indicators.

Постановка проблеми. Останнім часом боргова політика України характеризується значним зростанням заборгованості країни, як внутрішньої, так і зовнішньої. Значне її зростання може призвести до загрози борговій безпеці та фінансовій стійкості, а також до загрози економічній безпеці і суверенітету держави в цілому, тому дослідження й оцінка основних показників боргової безпеки країни є дуже актуальними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання боргової безпеки вивчали Дж. Б'юкенен, Дж. Кейнс, Д. Рікардо, Р. Барро, Р. Масгрейв, а серед вітчизняних учених – Т. Вахненко, Ю. Пасічник, В. Федосова, О. Барановський, В. Козюк, О. Власюк, О. Олійник, О. Сухоруков

та ін. Проте досі ця тема залишається недостатньо дослідженою та має дискусійні питання.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проблемою залишається визначення індикаторів боргової безпеки, які б характеризували її стан, оскільки зараз не існує єдиної системи показників, за якими можна було б достовірно та точно охарактеризувати стан боргової безпеки держави.

Мета статті полягає у визначенні поняття боргової безпеки, факторів впливу на неї, виборі та аналізі її індикаторів та їх економічній оцінці, а також визначенні її проблем та шляхів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сучасному етапі розвитку економіка України перебуває в кризовому стані та характеризується недостатнім рівнем економічної безпеки. Важливою частиною економічної безпеки є фінансова безпека, зокрема такий її складник, як боргова безпека держави. Вона означає такий рівень заборгованості держави, який є достатнім для вирішення поточних соціально-економічних проблем і не впливає на фінансову стабільність держави та її суверенітет. Тобто це такий рівень заборгованості, за якого державі вистачає власних ресурсів на його покриття і не потрібно залучати додаткові кошти.

В умовах ринкової економіки жодна країна не може обійтись без додаткових джерел коштів у вигляді запозичень, і Україна не є винятком, за весь час свого існування розмір державної заборгованості постійно зростає. Раніше розміри запозичень були помірними, але останнім часом держава змушена запозичувати все більше коштів, основною причиною чого є складна політично-економічна ситуація в країні, спричинена економічною кризою та окупацією сходу країни.

Основними факторами, які впливають на боргову безпеку, є:

– обсяг державного боргу, його структура та динаміка;

- політична та економічна стабільність країни;
- нормативно-правове забезпечення державного боргу;
- валютний курс та його стабільність;
- рівень економічного розвитку держави.

Через складність кількісної та якісної оцінки впливу факторів на боргову безпеку використовують певні індикатори. На даний момент вони не є чітко визначеними законодавством, немає єдиного підходу також і до граничних значень показників в Україні та світі. В Україні для розрахунку індикаторів безпеки використовуються Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України [1], але вони не є досконалими та потребують корегування. Найбільш відомими у світі методиками розрахунку показників боргової безпеки є методики, розроблені МВФ та Світовим банком, але й вони значно різняться як за індикаторами, так і за їх пороговими значеннями та кількістю показників [2, с. 16–17]. Наприклад, у всіх названих вище методиках зустрічається такий показник, як відношення зовнішнього боргу до ВВП, але в методиці МВФ його граничне значення дорівнює 50%, Світового банку – 80–100%, а

Міністерства економіки України – 45–55%. Методика МВФ містить 12 індикаторів, Світового банку – дев'ять, а Міністерства економіки України – п'ять.

На основі аналізу різних підходів оцінки боргової безпеки було виділено основні показники, які найдоречніше використовувати для аналізу боргової безпеки країни (табл. 1).

Розрахувавши за даними статистики основні показники боргової безпеки країни в 2007–2015 рр., проаналізуємо їх (табл. 2).

Графічне уявлення розрахованих показників і рівні боргової безпеки по них зображено на рис. 1–5.

Як видно з рис. 1, протягом майже всього періоду даний показник мав значення, які відповідали встановленим нормам, лише в 2014–2015 рр. ситуація змінилась. У 2007–2008 рр. показник мав низьке значення та мав тенденцію до зростання, але не піднімався вище 20%. Зміна сталася після кризи 2009 р., коли він становив 34%. Із 2010 до 2013 р. показник мав стійку динаміку, коливаючись між 36–40%. У наступні роки спостерігається різке зростання показника. У 2014 р. індикатор перевищив норму та становив 63%, причинами чого стали

Таблиця 1

Основні показники боргової безпеки

№	Показник	Методика розрахунку	Норма
1.	Відношення загального обсягу державного боргу до ВВП, %	$\frac{\text{Сума боргу}}{\text{Обсяг ВВП}} * 100\%$	≤ 60%
2.	Відношення загального обсягу зовнішнього боргу до ВВП, %	$\frac{\text{Сума зовнішнього боргу}}{\text{Обсяг ВВП}} * 100\%$	≤ 25%
3.	Відношення обсягу внутрішнього боргу до ВВП, %	$\frac{\text{Сума внутрішнього боргу}}{\text{Обсяг ВВП}} * 100\%$	≤ 30%
4.	Рівень зовнішньої заборгованості на одну особу, дол.	$\frac{\text{Сума зовнішнього боргу}}{\text{Кількість населення}}$	≤ 200 дол.
5.	Відношення обсягу зовнішнього боргу до сальдо річного експорту-імпорту товарів та послуг, %	$\frac{\text{Сума боргу}}{\text{Сальдо експорту та імпорту}}$	≤ 70%

Таблиця 2

Показники боргової безпеки України

Показник	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.
Відношення загального обсягу державного боргу до ВВП, %	12,3%	19,9%	34,7%	40%	36,4%	36,7%	39,9%	63,9%	112,7%
Відношення загального обсягу зовнішнього боргу до ВВП, %	9,7%	15%	23,2%	25,6%	23%	22%	20,5%	39,1%	74,8%
Відношення обсягу внутрішнього боргу до ВВП, %	2,6%	4,9%	11,5%	14,4%	13,4%	14,7%	19,4%	24,8%	37,9%
Рівень зовнішньої заборгованості на 1 особу, дол	301	403	589,3	772,4	832,6	859,1	834,8	902,5	1010
Відношення обсягу зовнішнього боргу до сальдо річного експорту/імпорту товарів та послуг, %	17,2%	27%	47,9%	43,8%	39,6%	45%	41,5%	109,3%	236,5%

Джерело: розраховано авторами за даними [3; 4]

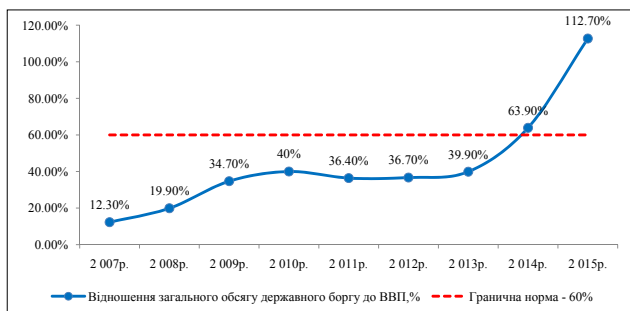

Рис. 1. Динаміка відношення загального обсягу державного боргу до ВВП

економічна криза та значне збільшення суми боргу. У 2015 р. значення показника виросло вдвічі, перевищивши суму ВВП на 12%.

Рис. 2 свідчить, що протягом аналізованого періоду спостерігається позитивна тенденція щодо стабільності показника в 2007–2013 рр. та негативна – у 2014–2015 рр.

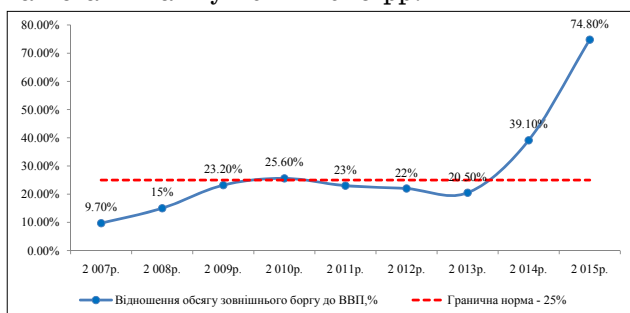

Рис. 2. Динаміка відношення обсягу зовнішнього боргу до ВВП

У 2007 р. індикатор становив лише 9,7%, після 2007 р. відбувається незначне його збільшення через наслідки світової економічної кризи. У 2008–2013 рр. значення відношення коливається між 15–25%, не перевищуючи норми, але балануючи на її межі. Зміна відбувається в 2014 р., коли показник перевищує норму на 14%. У 2015 р. знову відбувається зростання, яке збільшується майже вдвічі (74,8%) і набуває критичного значення.

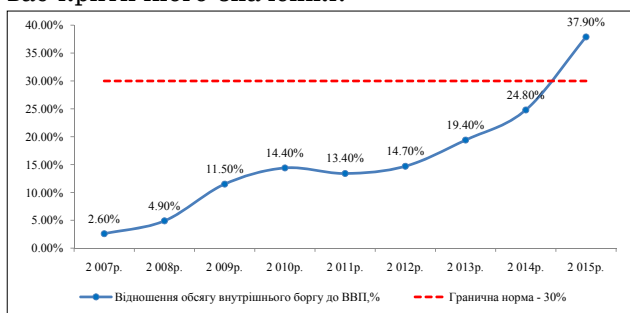

Рис. 3. Динаміка відношення обсягу внутрішнього боргу до ВВП

Значення показника, зображеного на рис. 3, із 2007 по 2014 р. має стійку тенденцію до зростання, змінюючись від 2% до 24%, але не перевищуючи норми. Найбільш стійка динаміка

спостерігається в 2009–2013 рр., маючи незначні коливання у декілька відсотків. Негативна ситуація спостерігається лише в 2015 р., коли значення становило 37,9%. Дане перевищення є найменш помітним порівняно з іншими показниками, але все одно потребує стабілізації, яка можлива лише за зменшення суми боргу та підвищення ВВП.

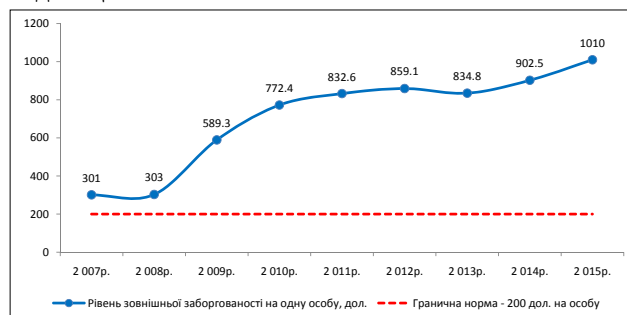

Рис. 4. Динаміка рівня зовнішньої заборгованості на одну особу

Упродовж усього аналізованого періоду показник не мав відповідного значення і перевищував норму, навіть у докризовому 2007 р. індикатор становив 301 дол., що перевищує границі на 50%. Під час світової економічної кризи в 2008 р. він зростає до 403 дол., після чого ситуація загострюється і наступні два роки зростання відбувається дуже швидко.

У 2011–2013 рр. темпи зростання показника сповільнюються, а в 2014 р. відновлюються, у 2015 р. перевищивши допустиму норму в п'ять разів. Проаналізований показник за 2007–2015 рр. постійно перевищує порогові значення, причому в 2007 р. перевищення становило 150%, а в 2015 р. – 505%.

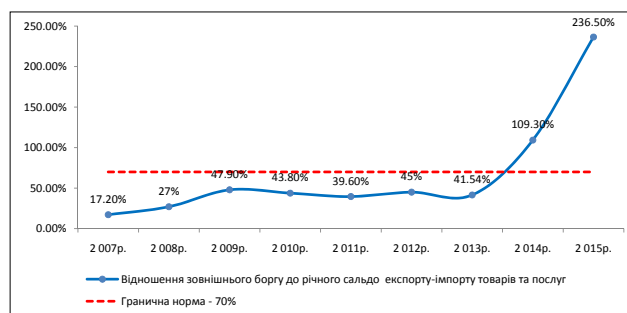

Рис. 5. Динаміка відношення зовнішнього боргу до річного сальдо експорту-імпорту товарів та послуг

У 2007–2013 рр. значення показника було стабільним та коливалося в межах 29–37%, що не виходило за критичні рамки. Ситуація змінилась в 2014 р., коли значення досягло 109%, показавши значне перевищення норми. У 2015 р. ситуація загострилась, показник став ще більш критичним, збільшившись у два рази, і досягнув позначки 236,5%.

Однією з основних причин такого критичного стану показників є економічна криза та нестабільна політична ситуація в країні, яка негатив-

но впливає на всі складники економічної безпеки та економіку. Низькі темпи економічного зростання та їх невідповідність потребам країни призводять до збільшення державного боргу, через необхідність додаткових коштів та дефіцит бюджету. Також значний вплив на показники мала стрімка девальвація гривні, яка значно знецінилась (з 2013 по 2015 р. відносно долара вона подешевшала майже втричі). Переоцінка позик за новим курсом значно збільшила їх вартість та сукупну суму боргу. Економічні та фінансові показники тісно взаємопов'язані між собою, тому стабілізація економіки також є дуже важливим фактором, який впливає на боргову безпеку держави. Запозичені кошти держава повинна спрямовувати в економіку для її розвитку, що дало б змогу збільшити доходи держави та отримати кошти для виплати позик. Також держава повинна стимулювати реальний сектор економіки та спонукати інвесторів вкладати в нього кошти. Це також сприяло б економічному зростанню країни.

Отже, аналіз даних індикаторів показав, що всі вони значно перевищують свої граничні значення в останні роки, а деякі і постійно не відповідають нормі. Таке перевищення свідчить про недостатню боргову безпеку держави та загрозу боргової кризи. Окрім кризи, яка негативно впливає на економічну безпеку та всі її складники, можна виокремити такі проблеми боргової безпеки держави та шляхи їх вирішення.

1. Неефективна боргова політика та контроль її проведення.

Запозичення, які отримує держава, використовуються не як інвестиції для розвитку економіки, а «проїдаються» на цілі, які не мають ніякого ефекту для економічного зростання. В Україні навіть не існує чіткої стратегії боргової політики, тому на її ефективність марно сподіватись.

Щодо контролю над управлінням боргом та виконанням боргової політики, то він є неналежним, а на деяких етапах управління взагалі відсутнім. Необхідно створити чітку і жорстку систему контролю над взяттям позики та їх використанням, а також необхідний рівень обліку запозичень. Також необхідно проводити постійний моніторинг та аналіз індикаторів безпеки та приймати міри у зв'язку з їх змінами. Постійний контроль та швидке реагування на зміну ситуації мали б позитивні наслідки, давали б змогу швидко виявляти загрози та проводити заходи для їх ліквідації [5].

2. Неефективна модель управління боргом.

Зараз в Україні використовують урядову модель управління боргом, яка в нашій країні не може бути ефективною через значну корумпованість уряду. Прийнятнішою для України була б агентська модель, яка використовується в більшості країн Європи [6, с. 160]. Її суть полягає в тому, що створюється окрема структура (агентство) з управління боргом, яка хоч і підзвітна Міністерству фінансів, але є відокремленою від нього, маючи дуже широкі повнова-

ження і займаючись конкретно лише боргом. Це дало б змогу проводити більш ефективну та оперативну політику у сфері управління та обслуговування боргу.

3. Відсутність необхідної нормативно-правової бази.

На даний момент у наявній правовій базі відсутня майже половина необхідних законів та законодавчих актів щодо врегулювання механізму управління боргом та боргової політики держави. Найперший закон, який необхідно прийняти, це закон «Про державний борг», якого в Україні взагалі не має.

4. Необхідність оптимізації структури державного боргу.

Під час взяття позик потрібно віддавати перевагу довгостроковим позикам, а не короткостроковим, які ми не можемо вчасно віддати через відсутність належного економічного зростання. Зараз уряд проводить політику реструктуризації державного боргу, замінюючи короткострокові позики довгостроковими. Також більшість позик, які беруться, є зовнішніми, які дуже дорого віддавати, особливо зараз, коли курс гривні різко упав; ефективніше було б залучати більше внутрішніх позик, наприклад через випуск державних цінних паперів. Такі заходи оптимізували би структуру наявного в Україні боргу.

Висновки. Здійснивши аналіз основних індикаторів боргової безпеки, які ми виділили, можна дійти висновку, що всі вони значно перевищують свої граничні норми в останні роки, а деякі показники мали значні відхилення. Однією з головних причин, що вплинули на стан показників, є економічно-політична криза, яка має велику кількість негативних наслідків. Окрім кризи, боргова безпека країни має ще низку проблем, які постійно впливають на неї. Серед цих проблем основними є неефективна боргова політика, управління та контроль над нею, відсутність належної нормативно-правової бази та необхідність оптимізації структури боргу. Для вирішення цих проблем потрібно провести такі заходи, як створення окремої структури для управління боргом та жорсткого контролю над ним, зміна моделі управління державним боргом для проведення ефективної боргової політики, створення необхідної правової бази, використання позик на цілі розвитку економіки, реструктуризація наявного боргу і виважене взяття нових позик. Проведення даних заходів позитивно вплине на стан як боргової, так і економічної безпеки країни в цілому.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Наказ «Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України» від 29 жовтня 2013 р. № 1277 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://cct.com.ua/2013/29.10.2013_1277.htm.
2. Вівчар О.Й., Курило О.Б. Вплив державного боргу на економічну безпеку держави / О.Й. Вівчар, О.Б. Курило // Економіка та держава – 2013. – № 4. – С. 15–17.

3. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.
4. Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.minfin.gov.ua.
5. Боргова безпека України – сучасний стан і напрямки покращення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://naub.oa.edu.ua/2014/borhova-bezpeka-ukrajiny-suchasnyj-stan-i-napryamku-pokraschennya/>.
6. Лось В.В., Усик В.І. Детермінанти вразливості боргової безпеки України / В.В. Лось, В.І. Усик // Стратегія економічного розвитку України. – 2015. – № 36. – С. 156–163.
7. Барановський О.І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення) / О.І. Барановський ; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. – К. : КНТЕУ. – 2004. – 760 с.
8. Коблик І. Боргова безпека України: сучасний стан та її економічна оцінка / І. Коблик // Ефективність державного управління. – 2013. – № 36. – С. 339–344.
9. Державний кредит та боргова політика України : [монографія] / О.І. Лютий, Н.В. Зражевська, О.Д. Рожко. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 352 с.
10. Олійник О.В. Боргова безпека України: стан, проблеми, перспективи / О.В. Олійник // Вісник Національної юридичної академії ім. Я. Мудрого. – 2011. – № 2(5). – С. 41–48.